

UN CETĂȚEAN ROMAN DIN AFRICA DE NORD-VEST ONORAT ÎN DACIA

Unul din cele mai valoroase și semnificative documente epigrafice privind relațiile externe, „internaționale“ întreținute de provincia Dacia în veacurile II—III ale stăpînirii romane efective, este un monument onorar descoperit la începutul veacului al XX-lea în Caesarea Mauretaniae (Cherchell, Algeria): o piesă epigrafică cu text scurt, laconic și foarte „lapidar“, am zice aproape telegrafic, cu numai două nume proprii, unul de cetățean cu *tria nomina* la cazul dativ, al doilea de oraș roman din Dacia, la nominativ ca subiect al propoziției ce nu are verb-predicat (subînțeles). Textul epigrafic a fost mereu citit și citat în ultima jumătate de veac în bibliografia prosopografică și la noi în țară, fără însă ca monumentul să fie cunoscut direct ca înfățișare și dimensiuni, prea puțin ca semnificație social-politică, din cauză că — precum se pare — nu a fost văzut în original ori fotografiat¹; de altă parte nu s-a dat decât prea puțină atenție relațiilor dintre Dacia romană și provinciile nord-vest africane. După informațiile și fotografia ce ne-a trimis prompt și amabil profesorul francez Ph. Leveau (Aix en Provence) este prezentat aici monumentul epigrafic onorar caesariens.

Bază (placă?) înaltă de 98, lată 56 cm (grosimea nedeterminabilă, fiind zidită într-un perete al muzeului municipal din Cherchell); cîmpul inscripției încadrat de un chenar simplu, litere înalte de 55 mm în r. 1, de numai 50 mm în rest; fig. 1: scrierea corectă, litere „monumentale“ destul de elegante.

¹ Lipsa în publicistica românească a unor semnale despre piesa epigrafică „caesariană“ nu înseamnă că ea a fost total ignorată de românii care au umblat prin Algeria; menționăm aici numai o informație ce ne-a venit întîmplător la cunoștință: „București, 26 V 1976. Către Academia R.S.R. Secția de Științe Istoric. Am întîlnit în Algeria, pe malul Mediteranei (la Cherchell, oraș amplasat pe locul unei foste așezări urbane romane, Cesareea) o piatră funerară (!) a unui co-național al nostru din timpurile acelea, judecînd după inscripția săpată în acea piatră: SEX CORNELIO / LUCAERIANO / MUNICIPIUM / HADRIANUM DROBETENSE / EX DACIA. Am scris din Algeria în aug. 1975 revistei «Magazin Istoric» pentru a-i informa despre acest lucru, dar din motive pe care nu le cunosc, nu am primit niciun răspuns. Mă adresez acum Dvs... [adică Academiei R.S.R.] ...“, semnat ing. Florin Scurtu, str. Miron Constantinescu 10, București 66, de unde solicitantul a primit răspuns cu informații și bibliografie ce i-am dat însoțite de rugămintea de a ne trimite vreo fotografie a inscripției..., la care n-am primit răspuns...

Sex(to) Cornelio
Eucaeriano
Municipium
Hadrianum
5. Drobetense
ex Dacia

Traducere: „lui Sextus Cornelius Eucaerianus, Municipiul Hadrianum /5/ Drobetense din Dacia (li pune acest monument)“.

Piesa epigrafică a ieșit la iveală în anul 1905, la Chercell, publicată imediat de V. Waile, în *Nouvelles explorations à Chercell*, Alger, 1905, p. 23 [non vid], de unde textul a fost reprodus în *Revue Archéologique*, (Paris), 6, 1905, p. 208 (*AnnEp*, 1905, nr. 110) și în *Bulletin archéologique du Comité des travaux historiques*, 1905, p. CLXII; *Thesaurus Linguae Latinae*, onom. III, 253. În r. 2 cognomen-ul personajului onorat era citit [VCERIANO, adică E — inițial era considerat ca un simplu „sigma“ unghiular. Este deci o dedicație lui *Sextus Cornelius Eucaerianus* de către *Municipium Hadrianum Drobetense ex Dacia*.

Primul erudit care a dat atenție personajului „caesarian“ pare să fi fost la 1936, eminentul istoriograf-prosopografist vienez Edm. Groag scriind: *Sex. Cornelius Eucaerianus*, căruia Municipiul Hadrianum Drobeta din Dacia îi pune inscripția la Caesarea, probabil fiu al lui *Sex. Cornelius Clemens* nr. 1340, *Prosopografia Imperii Romani saec. I—II—III*, pars II, Berlin, 1936, p. 321, nr. 1353², iar la p. 315, nr. 1340: *Sex. Cornelius Clemens* cînd guverna Dacia („co(n)s(ularis) et dux trium Daciarum“) — este onorat de Avidius Valens centurion în legiunea XIII Gemina, *CIL*, VIII, 20994 (*ILS*, 1099); III 7505 (*ILS*, 2311); *Cass. Dio. exc.* 71, 12, 1,2; originar din Caesarea Mauretaniae și înrudit cu Eucaerianus care era fiul său³. Tot înrudit apropiat între cei doi *Sextus Cornelius* (adică: guvernatorul *Clemens* și cetățeanul caesian *Eucaerianus*) a fost admisă de istoricul-prosopograf al Daciei romane Arthur Stein, *Die Reichsbeamten von Dazien*, Budapest, 1944, p. 44: *Sex. Cornelius Eucaerianus* înrudit de aproape, poate fiu al lui *Cornelius Clemens*⁴. S-a admis că guvernatorul „dacic“ al lui *Clemens* se datează în anii 170/172; cf. ultima lucrare-repertoriu al tuturor „praesides“ ai Daciei⁵.

Cu toate că în inscripția din Chercell (textul epigrafic fiind păstrat integral, nevătămat) este redat clar EVCAERIANO, antroponimul apare stilit în unele publicații epigrafice; astfel, colecția lui A. Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae ad res earundem provinciarum pertinentes*, Buda-

² „Sex. Cornelius Eucaerianus, cui municipium Hadrianum Drobetense ex Dacia (titulum) posuit Caesareae Mauretaniae, filius fortasse Sex. Corneli Clementis n. 1340 in quo vide“.

³ „SEX. CORNELIVS CLEMENS cum Dacias regebat Avidio Valente centurione legionis XIII Geminae, *CIL*, VIII 20994 (=ILS, 1099, corr. Albertini, *Bullet. Trav. histor.* 1925, p. CLXII); memoratur in t. III 7505=ILS, 2311 Troesmis, Dio *Cass. exc.* 71, 12, 1,2. Oriundus puto ex colonia Caesarea Mauret., cos. suff. a inc. Marco et Vero imperantibus“, după *Claudius Fronto* (despre acesta: *IDR* III/2, 90); „parentela cum hoc coniunctum esse Sex. Cornelium Eucaerianum, cui municipium Drobetense ex Dacia statuum posuit Caesareae, *Bull. Trav. hist.* 1905, CLXII suspicatus est [Herm.] Dessau probabiliter in scheda nobiscum communicata; fortasse Eucaerianus filius Clementis fuit (senatorem originis et modicae et provincialis filio nomen imposuisse Eucaeriano illis temporibus non est quod mireretur)“ Gr.

⁴ „Sex. Cornelio Eucaeriano municipium Hadrianum Drobetense ex Dacia einem nahen verwandten, vielleicht seinem Sohn gesetzt“.

⁵ *Sextus Cornelius Clemens* a guvernat Dacia prin a. 171/172, cum se admite în deobște; Bengt E. Thomasson, *Laterculi Praesidum. Moesia, Dacia, Thracia*, Gotheborg, 1977, p. 43.

pesta 1975, p. 129, nr. 219 „Sex. Cornelio Luceriano” cu textul întreg, lectura eronată fiind pricinuită de înțelegerea incorectă a primei litere din cognomen E- ca L și repetată până în ediția a IV-a din a. 1975, nr. 856 [în ed. I din 1940 lipsește piesa epigrafică caesariană], adică „Lucaerianus”, cu toate că Dobó citează P.I.R. II 321, nr. 1353 unde cognomen este scris corect și clar *Eucaerianus*. La noi, în istoria *Oltenei Romane* de D. Tudor, ed. III 1968, p. 179 se citește o bizară metamorfoză a numelui, scurtat ca „Sextus Cornelius”: „*Municipium Hadrianum Drobetense ex Dacia* onorează, în orașul Caesarea Mauretaniae din nordul Africii, cu un monument pe Sex. Cornelius (AnnEp. 1905, nr. 110)”, citind pe Groag și pe Stein ca „un fiu sau rudă a lui Sextus Cornelius Clemens (etc.)”; în ciuda acestei mici erori-lacune de „onomatologie”, se recunoaște de către eminentul istoriograf bucureștean al Daciei Inferior (Malvensis) că „cel onorat ar fi adus mari servicii orașului de la Dunăre și era un influent personaj, ca el să fie cinstit la o așa mare depărtare [în Algeria]”. Peste un deceniu însă lacuna-eroare epigrafico-onomatologică este reparată, numele ciuitit (în a. 1968) fiind redat complet cu cognomen mutilat puțin (după A. Dobó) „Sex. Cornelius Lucerionus (AnnEp. 1905, nr. 110, Groag, Dobó, Stein etc.)” în același text unde se repetă ideea justă că „cel onorat ar fi adus mari servicii orașului dela Dunăre și era un influent personaj...” (*Oltenia Romană*, ed. IV, București, 1978, p. 172).

În monografia istoric-epigrafică și arheologică asupra orașului Caesarea Mauretaniae (în pregătire), profesorul Philippe Leveau din Aix-en-Provence face (cum ne informează în scrisoarea din 18 aug. 1980) o statistică a numelor gentilicii romane ale orașului african, stabilind cifric: Cornelii 24, Claudii 54, Iulii 153, Aelii 24, Caecilii 21, Aemilii 26, Flavii 29, Ulpii 26. Niciunul dintre *Cornelii* nu ocupă magistraturi municipale în Caesarea; dar, observă, este cunoscută aici dedicația făcută lui Sex. Cornelius Clemens, consular și dux Daciarum, de către Avidius Valens, centurion în legiunea XIII Gemina din Dacia (garnizoană la Apulum — Alba Iulia), ofițer care avea desigur vreo misiune la Caesarea în legătură cu șeful său ierarhic suprem, guvernatorul Daciei; acesta din urmă se vede că era acasă la el în orașul nord-vest african, cum a observat la rîndul său și G. Alföldy (*Consulat und Senatorenstand unter den Antoninen*, Bonn, 1977, p. 317, citat de Ph. Leveau): guvernatorul Daciei Cornelius Clemens era originar din Caesarea, — aserțiune la care eruditul francez provensal amintit (fidel corespondent și informator al nostru) obiectează că legatul Clemens era din tribus Falerna, iar în orașul său mauretanian tribus era Quirina. Oricum ar fi fost, Cornelius Clemens avea puternice relații în acest oraș, precum este sigur că ruda sa, Sextus Cornelius Eucaerianus — indiferent de gradul înruderii sale cu guvernatorul Daciei — se afla stabilit permanent, nu ca simplu „flotant” în urbea nord-vest africană, avînd aici respectabile relații sociale. Dar scurtimea telegrafică a textului onorific pus de Drobetensi nu oferă despre personajul „caesarian” decît numele cu cele trei elemente antroponimice ale sistemului civic roman: onoratul poartă prænomen și nomen gentilicium ca guvernatorul-dux, iar cognomen *Eucaerianus* era un derivat greco-roman din antroponimul *Eukair(i)os*, un fel de „cel venit la timp; bunvenit”, nume de bun augur⁶, de altfel mai verosimilă decît cea sugerată epistolar (aug. 1980) de Ph. Leveau *Eukh(i)arius*; antroponime de acest tip mixt nu erau o raritate în societatea romană a Imperiului⁷.

Era firesc ca provincialul nord-african Sextus Cornelius Eucaerianus să fi întretînut cu Drobeta și poate cu zona extracarpatică a Daciei (Inferior, Malvensis) legături social-politice directe și dintre cele mai intense (cum just releva profesorul D. Tudor), avînd aici vreo misiune oficială de mare importanță, ma-

⁶ Cf. nota 3. F. Bechtel, *Die historischen Personennamen des Griechischen bis auf die Kaiserzeit*, Halle, 1917, p. 171.

⁷ Din Dacia menționăm numai două exemple mai celebre: C. Iulius Corinethianus din Theveste, praef. coh., alae, *CIL*, III 1193; Iulius Euangelianus; *IDR*, III/3, 47.

gistratură superioară (procurator), sau comandant al vreunei formații auxiliare din armata de ocupație a provinciei etc. (lucruri cunoscute publicului și cititorilor din Caesarea, nementionate în textul trimis din Drobeta-Turnu Severin), dar posibil să fie cunoscut și de noi în viitor prin alte descoperiri epigrafice. Eucaerianus poate să fi domiciliat citva timp chiar în splendidul Municipium Drobetense, ai cărui locuitori îi purtau sentimente de grațitudine exprimate — între altele — în scris prin tabla onorifică solemnă la Caesarea: vreun monument sculptural (statuie, bust?) în orașul său de reședință, unde el s-a stabilit după plecarea din Dacia. În această țară se poate afirma că el a zăbovit în timpul sau chiar împreună cu puternicul său unchi (tată?) rudă apropiată? Sextus Cornelius Clemens; este modalitatea cea mai simplă care să explice excesiva grațitudine exprimată lui Cornelius Eucaerianus de obștea marelui oraș dacoroman *Municipium Hadrianum Drobetense ex Dacia*. Conducerea Drobetei își va fi manifestat recunoștința față de protector și binefăcător prin trimiterea vreunui membru din *ordo decurionum* sau a unei mici delegații la festivitatea înfrumusețării monumentului sau măcar a plăcii onorare ce i s-a dedicat în orașul Mauretaniei.

Onoratul Sextus Cornelius Eucaerianus și guvernatorul Cornelius Clemens consular nu au fost singurii „africani” care au umblat și zăbovit prin Dacia carpato-danubiană, cu relații politice-oficiale. Numeroase alte elemente social-etnice izolate sau în grup venite din zona nord-vest africană se cunosc din documentarea epigrafică locală sau externă: — unități militare, mai ales *auxilia*, o *cohors Afrorum* staționată vremelnice în Dacia („praefecto cohortis Afrorum in Dacia...”, CIL, VI 3529); *cohors II Flavia Numidarum* staționată după mijlocul sec. II în castrul de lângă Feldioara (jud. Brașov; SCIVA, 28, 1977, p. 204—205); *verillarii Africae et Mauretaniae*, în Dacia Superior (DiplD XVI); *Mauri* și *Numeri Maurorum* în patru puncte: la Tibiscum, Micia, Ampelum (Zlatna) și Sutoru (Optatiana);

— elemente militare izolate: un veteran „anonymus” originar din Hadrumetum într-un fragment de diplomă la Apulum (DiplD XI); ofițeri ca C. Iulius C. fil. Theveste Corinthianus, praef. coh. VII Gallorum, alae mil., tribun. coh. I. Britt., la Apulum (CIL, III 1193); C. Petronius Novatus praef. coh. V Gall., la Pojejena (jud. Caraș-Severin, I.D.R. III/1, 11); la Enlaca (Înlăceni, jud. Harghita) P. Divius Italicus praef. coh. III Hisp. domi Mauret. Caesaren. (CIL, III, 6257); Anius Annianus dom. Tipasa, praef. coh. IIII Hisp. (CIL, III 945); un M. Servilius Fortunatus a militis, care „peste țări și mări a transportat rămășițele pămîntului sale soției sale decedate în Dacia” la orașul Lambaesis (Numidia, CIL, VIII 2772);

— antroponime și indivizi din Africa nord-vestică veniți în Dacia romană: T. Aurelius Afer și un Sattara la Ampelum (CIL, III 1322=I.D.R. III/3, 345); Umbria *Africana* (la Strei, jud. Hunedoara, I.D.R. III/3, 5); *Atasa* și *Birsus* la Po-taissa (SCIV, 18, 1967, p. 187); *Bocinus* la Cigmău (?), I.D.R. III/3, 220; *Iarsa* la Tibiscum (I.D.R. III/1, 270); *Afer* la Porolissum (Dacia, 17, 1972, p. 330, 332) etc.;

— elemente de cult-religioase: zeita *Caelestis* (nume roman al puno-fenicien-ului *Astarte*) adusă în Dacia mai ales sub influența dinastiei romano-africane a lui Septimius Severus (I.D.R. III/2, 17, 192; CIL, III, 993, 992 = StCl, 12, 1970, p. 163—164); Dii Patrii ai *Maurilor* la Micia (I.D.R. III/3, 47) ș.a.

În sens invers, din Dacia spre Africa apar imigrate numeroase elemente militare la garnizoana legiunii III Augusta în Lambaesis (Numidia, CIL, VIII 18085; unii traco-romani cu nume-cognomne naționale); un mic grup de daci din Ala Gemelliana civium Romanorum, la Banias Mauretaniei (CIL, XVI 171, diplomă din a. 124; cf. *Daco-geții în Imperiul Roman*, 1980, p. 38, 43) etc. În directă legătură cu relațiile inter-provinciale „daco-africane” poate fi menționată aici existența unei *curia Dacica* în orașul Leptis Magna (*AnnEp*, 1946, 131=1960, 374), considerată eronat ca echivalent cu... „colonia Dacica Sarmizegetusa” din Dacia (Ulpia Traiana) de către N. Gostar (*Omăgiu C. Dăicoviciu*, București, 1960, p. 259—264; admis de unii grăbiți, neatenți), cîtă vreme era un simplu nume simbolic dat unei *curia* a orașului Leptis unde existau de fapt două „curiae” numite simultan una „Traiana”, alta „Dacica” („curiae duae Traiana Dacica”, *AnnEp*, 1950, 157; v. și Dobó, *Inscriptiones extra fines Pannoniae Daciaeque repertae*..., 1975,

nr. 863, 864 etc.). — Diferite erau elementele social-etnice și culturale din nord-estul Africii antice, prevalent egiptene, prezente și active deopotrivă în Dacia romană.

O cercetare analitică (pe baza materialului documentar în ansamblu) a relațiilor dintre Africa și provincia carpato-danubiană este necesară și poate fi realizată prin stabilirea tuturor elementelor populare și a grupurilor ce s-au deplasat dintr-o zonă în alta trecând prin sau pe lângă Italia și Roma, în cadrul intensului proces de circulație demografică și de amestec social-etnic-cultural din toate provinciile și chiar dinafara hotarelor (*limes*) vastului Imperiu. Asemenea obiectiv istoriografic de caracter prioritar va fi realizat într-o lucrare monografică asupra populației, a dezvoltării societății și romanismului Daciei în ansamblu.

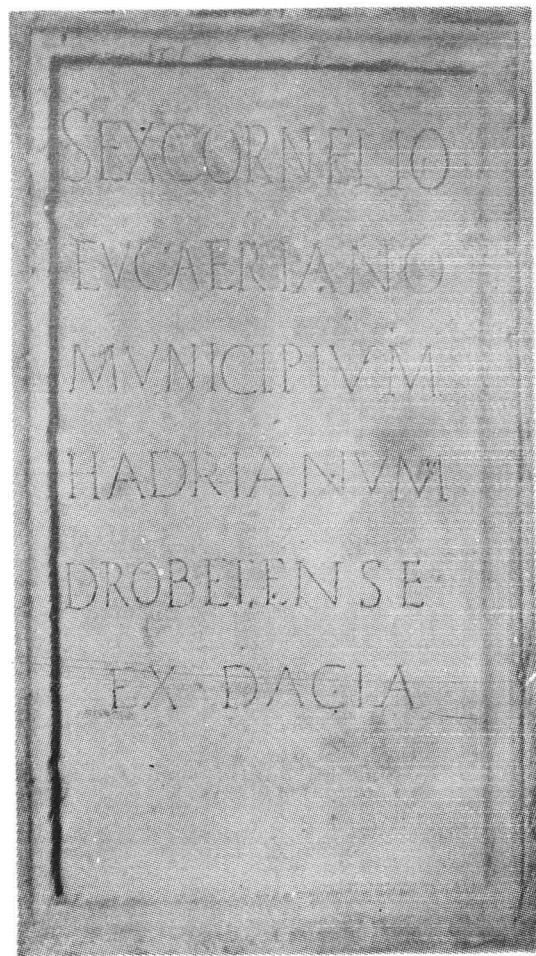
IOAN I. RUSSU

UN CITOYEN ROMAIN DE L'AFRIQUE DU NORD-OUEST HONORÉ EN DACIE

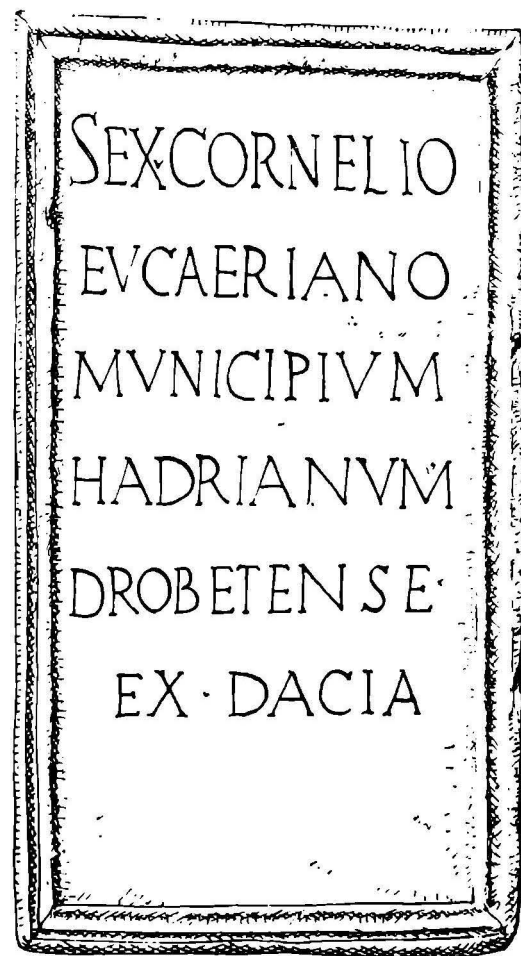
(Résumé)

En examinant l'importante inscription honoraire découverte en 1905 à Cherchell (Caesarea Mauretaniae) dédiée: *Sex(to) Cornelio Eucaeriano Municipium Hadrianum Drobetense ex Dacia* (fig. 1 photographie que nous devons à l'amabilité de M. Ph. Leveau, Aix-en-Provence, et dessin de la pièce qui se trouve au Musée de Cherchell), on admet qu'il s'agit d'un personnage considéré par H. Dessau, E. Groag, A. Stein comme parent (fils, neveu?) du consulaire homonyme Sextus Cornelius Clemens, gouverneur de la Dacie romaine dans les années 170–171. Ce Cornelius Eucaerianus, citoyen de Césarée et peut-être originaire de la même ville, comme son parent et patron Cornelius Clemens, porte un cognomen hellénisant formé sur *Eucair(i)us*: *Eucaerianus* (plutôt que dérivé de *Euchairius* toujours grec). Sextus Cornelius Eucaerianus a eu une fonction importante civile ou militaire (p. ex. *procurator*, ou *praefectus* d'une formation auxiliaire en Dacie), notamment en Dacie Inférieure (Malvensis), où il a rendu des grands services à la ville de Drobeta; c'est précisément pour de tels mérites que le *Municipium Hadrianum Drobetense* a décidé de récompenser avec un monument (buste, statue?) ou tout au moins avec la plaque inscrite (qu'on voit dans l'image, fig. 1) son „évergète“ africain de Caesarea Mauretaniae, dans le cadre d'une festivité à la quelle doit avoir participé une délégation des *Drobetenses*.

On présente à la fin de l'article une brève énumération des principales informations épigraphiques concernant les immigrés de l'Afrique du nord-ouest en Dacie romaine, et ceux de cette province attestés en Afrique, — informations qui seront réexaminées en détail dans notre monographie sur la population et la romanisation de la province carpato-danubienne dans son ensemble.

a

b

Fig. 1. Lespedea onorară pentru Sextus Cornelius Eucaerianus, Caesarea Mauretaniae. (Muzeul din Cherchell, Algeria);

a) fotografie, b) desen.

www.muzeuzalau.ro / www.cimec.ro